

Kaip dirbt su vadoveliu LAIKAS?	4
Ivadas	6

I Nuo absolutizmo iki didžiųjų revoliucijų

1. Valstybė – tai aš!	10
2. Anglijos revoliucija	14
3. Apšvietos epocha	18
4. Kasdienis europiečių gyvenimas XVIII a.	22
5. Jungtinių Amerikos Valstijų susikūrimas	26
6. 1789 m. Prancūzijos revoliucija	30
7. „Revoliucija ryja savo vaikus“	34
Skyriaus santrauka	38
Metodas. Schemų nagrinėjimas	39
Istorija iš arčiau. Iš Prancūzijos revoliucijos palikimo	40
Ar išmokai?	42

II ATR nuopuolis ir žlugimas

1. Aukso laisvės virsta bajorų savivale	46
2. Respublikos grėsmingesios kaimynės	50
3. Abiejų Tautų Respublikos I padalijimas	54
4. Ketverių metų seimo reformos	58
5. 1794 metų Tado Kosciuškos sukilimas	62
6. Apšvietos idėjos LDK švietime, kultūroje ir ūkyje	66
7. XVIII a. LDK visuomenė	70
Skyriaus santrauka	74
Metodas. Darbas grupėse	75
Lietuvos valstybės valdovai XVII a. II pusėje–XVIII a. pab.	76
LDK valdovų panteonas Vavelio katedroje	77
Istorija iš arčiau. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės palikimas	78
Ar išmokai?	80

III Europa nuo Napoleono karų iki tautų laisvės idėjų

1. Generolas tampa imperatoriumi	84
2. Nuo Napoleono triumfo iki pralaimėjimo	88
3. Vienos kongresas	92
4. Bundenčios tautos	96
5. Tautų kalėjimas	100
6. Plieninis kancleris suvienija Vokietiją	104
7. Viva Italia!	107
Skyriaus santrauka	110
Metodas. Pristatymas	111
Istorija iš arčiau. Didžiosios armijos katastrofa Vilniuje	112
Ar išmokai?	114

IV Carų valdžioje

1. Patekus į „tautų kalėjimą“	118
2. Prancūzmetis Lietuvoje	122
3. Vilniaus universitetas – XIX a. Lietuvos kultūros centras	126
4. 1830–1831 metų sukilimas	130
5. Lietuvių tautinio atgimimo ištakos	134
6. XIX a. Lietuvos ūkis ir visuomenė	138
7. Dvarai ir pirkios	142
8. 1863–1864 metų sukilimas	146
Skyriaus santrauka	150
Metodas. Diskusijos organizavimas	151
Metodas. Žiūrime istorinį filmą	152
Projektas. Referato rašymas	153
Istorija iš arčiau. Adomas Mickevičius – laisvės šauklys	154
Ar išmokai?	156
Savokų ir asmenvardžių rodyklė	158
Laiko juosta	159

II

ATR nuopuolis ir žlugimas

XVIII amžius atskleidė paskutinį dramatiškiausią Abiejų Tautų Respublikos (ATR) istorijos laikotarpį. Mėginimai reformuoti šalį baigėsi nesėkmingai. Vidaus krizę bejveikiančią Respubliką pasidalijo Prūsijos, Rūsijos ir Austrijos valdovai. ATR žlugo tuo metu, kai Prancūzijos revoliūcija, griaudama senąją tvarką, kūrė naujosios demokratinės Europos pamatus.

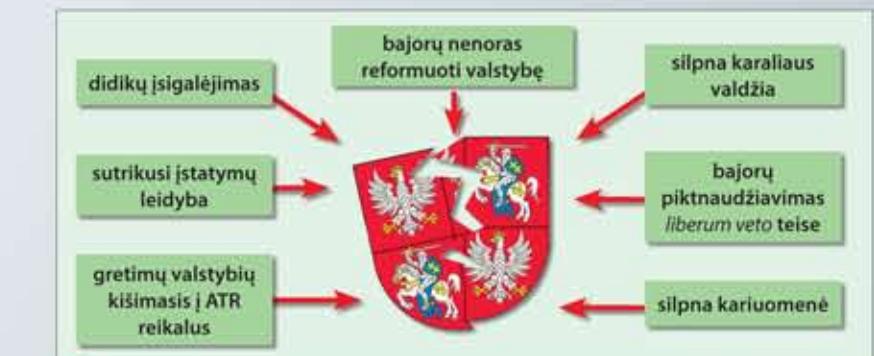
1 1794 metų sukilio Lietuvoje vado generolo Jokūbo Jasinskio medalionas su T. Kosciuškos atvaizdu. XVIII a. pabaiga.

2 Per XVII–XVIII a. karus apgriauti Valdovų rūmai Vilniuje. Dailininko Pranciškaus Smuglevičiaus piešinys. XVIII a. pab. Caro valdžios įsakymu 1801 m. pastatas buvo nugriautas, plytos ir akmenys parduoti, o pamatai ir rūsių liekanos užverstos griuvenomis.

Grobikė	Kiek ATR teritorijos prisijungė?	Kiek ATR gyventojų atiteko?
Rusija	462 tūkst. km, 62,5%	5,5 mln., 48%
Prūsija	141 tūkst. km, 20,1%	2,6 mln., 22%
Austrija	130 tūkst. km, 17,4%	4,2 mln., 30%
Iš viso	733 tūkst. km, 100%	12,3 mln., 100%

3 ATR padalijimu padariniai.

5 ATR silpnėjimo XVIII a. priežastys.

1. Aukso laisvės virsta bajorų savivale

1 Varšuvos karališkoji pilis – istorinė Abiejų Tautų Respublikos valdovo rezidencija. Šalia kolona, vaizduojanti pirmą nuolat čia rezidavusį ATR valdovą Zigmantą Vazą. 1944 m. nacistų su žeme sulygintą pilį Lenkiją atstatė pagal išlikusius brēžinius.

2 Lenkijos ir Lietuvos bajorai vaivadijų uniformomis. XVIII a. II pusės paveikslas.

Karaliaus valdžios silpnumas

XVII a. II pusėje Europoje klestint galingoms absoliučiosioms monarchijoms, Abiejų Tautų Respublikos karaliaus valdžia silpnėjo. Šalis buvo **elėkeinė monarhija**. Kitaip nei absoliučiosiose monarchijose, būsimieji ATR karaliai sosto nepaveldėdavo, o buvo renkami bajorų. Šio luomo astovai turėjo išimtines privilegijas ir politines teises dalyvauti valstybės valdyme. Viešpatavo bajorų demokratija. Visus valstybės reikalus tvarkė bajorai. Nuo jų priklausė karaliaus valdžia ir galios.

Karaliaus rinkimų teisę turėjo bajorų luomas, sudarantis iki 10 % ATR visuomenės. Iki pat XIX a. jokoje Europos valstybėje nebuvo teiki daug gyventojų, turinčių teisę rinkti valdovą.

Rinkimų tvarka leido valdovo postą užimti ne tik kitų dinastijų ar šalių valdovams, bet ir vietos bajorams.

Tarpvaldžio laikotarpiu, kai valdžia šalyje atitekdavo bajorų konfederacijoms, o valstybės galva tapdavo Gniezno arkivyskupas, buvo bajorų politinės atsakomybės pamoka.

Ilgai trunkančios rinkimų kampanijos leido išsarmiai susipažinti su kandidatais ir gilių bajorų žinią apie kraštus, iš kurų kandidatai kilę.

Su išrinktu svetimšaliu valdovu buvo galima kurti naujas dinastines arba valstybių sąjungas.

3 Abiejų Tautų Respublikos elektinės monarchijos bruozai.

4 Karaliaus rinkikų sąrašas. XVII a. Teoriškai kiekvienas bajoras galėjo dalyvauti rinkimuose, tačiau išlikę rinkikų sąrašai rodo, kad rinkėjų aktyvumas nebuvo didelis.

5 XVIII a. pab. eilėraštis

Daug yra karalių, o nė vieno karaliaus. Daug įstatymų ir nė vieno įstatymo. Nes daugelis nori valdyti, o nė vienas negali. Visi gall leisti įstatymus, bet niekas – liepti juos vykdyti.

Ir kadangi visiems viskas galima, visi visuose reikalauose nusikalsta. Todėl vetejė laisvės jie naudojasi savivale, vetejė įstatymų – savo užmačiomis, vetejė protingumo čia – užsispriimus, vetejė drąsos – dvejonės, vetejė tvarkos – plėškavimas.

A. Bumblauskas. Senosios Lietuvos istorija, Vilnius, R. Paknio leidykla, 2005, p. 317.

Liberum veto teisė ir pavietų seimeliai

Svarbesnio nutarimo karalius negalėjo priimti be bajorų interesus ginančio ATR seimo palaikymo. Jame galiojo **liberum veto** (laisvai nesutinku) teisė – visi sprendimai turėjo būti priimti vienbalsiai. Panaudoti veto teisę ir sutrikdyti seimo darbą galėjo tik turintys galingą užtarėjų didikų. I eilinio išsišokėlio reikalavimą niekas nebūtų kreipęs dėmesio. Išdrjsusius globėjai tuo pat išgabendavo iš seimo ir slapstė, kad priešininkai nepriverstu pakeisti nuomonės.

Mažumos teises turinčia ginti veto teise ilgą laiką nebuvo piktnaudžiaujama. LDK atstovas pirmą kartą ją pasinaudojo 1652 m., kai didiko Jonušo Radvilos globojamas Uptykės pavieto atstovas protestantas **Vladislovas Sicinskis** neleido pratiesti seimo darbo. Tai jam pelnė Radvilos priešininkų sukurtą ir grožinėje literatūroje išgarsintą neigiamą nedorėlio ir valstybės išdaviko įvaizdį. Silpnėjant valstybei ir augant didikų galiai, piktnaudžiavimas teise tapo masinis. Nuo XVII a. II pusės, naudojantis ja, išardytą apie 70 seimų, todėl įstatymų leidyba ATR buvo paralyžiuota, o valstybės reformos nejmanomos.

Labai svarbi bajorų valdžios institucija buvo **paviėtų seimeliai**. Juose bajorai svarstė valstybės, savivaldos reikalus ir rinko savo atstovus į seimą. I ji išrinkti atsiveždavo pavieto seimelyje duotas instrukcijas, kurių privalėjo griežtai laikytis – pavyzdžiu, priešintis naujiems mokesčiams. Be to, seimeliai vietoje galėdavo priartinti arba nepritarti seimo nutarimams. Dėl to kai kurios sritys mokesčių nemokėdavo dešimtmečius. Sutrikus seimo darbui, pavietų seimeliai igijo vis didesnę svarbą valstybės valdyme.

Bajorų demokratijos virsma didikų oligarchija

Nors teisiškai ATR bajorai buvo lygūs, tikrovėje įtakingiausi, turtingiausi buvo didikai. Kiekvienas didikas jautėsi esąs karaliukas ir veržesi nustelbtį kitus, siekė padidinti savo turtus ar įtaką, dėl to nuolat kildavo konfliktų. Asmeninės didikų armijos dydžiu neretai prilygo valstybės kariuomenei. Suklestejo didikų savivalė, jie grobė vieni kitų turtus, nesiskaitė su eiliniiais bajorais, vieni prieš kitus sudarydavo

8 Pavieto seimelio dalyvių vakarėlis. XIX a. knygos iliustracija.

Jonas Kazimieras Vaza (1648–1668)

Mykolas Kaributas Višniaveckis (1669–1673)

Jonas Sobieskis (1674–1696)

Augustas II (1697–1704, 1709–1733)

Augustas III (1733–1763)

6 Respublikos seimai 1648–1763 m.

7 Pavieto seimelių veikimas XVIII a.

Prieš seimelių bajorams pažadama po kokį aukšiną ar du, duodamas višiskas išlaikymas seimelio metu. Didiko atgabentos virtuvės pagamindavo jiems valgyti, nes nuskurė plikbjorai visada būdavo alkani ir tikrai socialiai pavalygdyavo tik seimelio metu. Didiko agentai, o kartais net ir jis pats visiems duodavo nuodymų, kaip turi seimely elgtis, ko laikytis ir ko klausyti.

Seimelio metu muštinės kardais būdavo paprastas dalykas. Reikėdavo tik vadarnis susikirsti, kam nors tari įžeidžiamą žodį, įžeistojo palydovai tuoju čiupdavo kardus ir žudynės būdavo neišvengiamos. Visą seimelio laiką nesilaudavo girtavimas.

A. Sapoka. Lietuvos istorija, Vilnius, Mokslo, 1989, p. 399.

9 Balsavusiųjų ATR pavieto seimelyje žymėjimas XVII a. Brūkšniai reiškia bajorų balsus, atiduotus už tam tikrą kandidatą į pasiuntinius. Seimelių dalyvių skaičius siekdavo iki kelių šimtų bajorų, seimeliai dažniausiai vyko bažnyčiose arba kapinėse.

1. Aukso laisvės virsta bajorų savivale

10 LDK didysis etmonas Kazimieras Jonas Sapiega. XVIII a. dailininko portretas. Galingiausias to meto LDK didikas K. J. Sapiega nepaisė karaliaus J. Sobieskio. Pavyzdžiui, Gardino seime J. Sobieskis, norėdamas pripratinti bajorus į jo sūnų žiūrėti kaip į sosto jėdinį, liepė greta savo sosto pastatyti jam kėdę. Tačiau K. J. Sapiega kojos spyriu nuvertė kėdę ir sušuko: „Prie karaliaus šono dera stoveti, ne sedėti!“ Karalius buvo priverstas išsiisti sūnų iš Gardino.

11 Augusto III karūnavimo servizo lėkštė su Abiejų Tautų Respublikos ir Saksonijos herbais. XVIII a. I pusė.

12 Abiejų Tautų Respublikos valdovas Jonas Sobieskis (1) pietauja su užsienio šalių diplomatais. XVII a. pab. paveikslas.

ginkluotas sajungas – **konfederacijas**. Kadangi valdžia buvo silpna ir nevieninga, nubausti sumaištį valstybėje keliančių buvo neįmanoma. XVII a. II pusėje bajorų demokratija virto didikų **oligarchija**. Valstybę valdė didikai, o pati šalis priminė jų valdų mozaiką – ankstyvųjų viduramžių feodalinio susiskaldymo apimtą Europą.

LDK iškildavo dažniausiai viena didikų giminė, kuriai pavykdavo savo rankose sutelkti svarbiausias valstybės pareigybės. Tokie Lietuvos ir savo interesus ginančios viešpačiai buvo Radvilos. Po XVII a. vid. karų Radvilų vietą užėmė Pacai. Šiemis išmirus, LDK įsitvirtino Sapiegos. Karaliaus ir kitų didikų, net Katalikų bažnyčios hierarchų nepaisančių Sapiegų viešpatavimas baigėsi vidaus karu, į kurį įsitraukė užsienio valstybės. Sapiegų skriaudžiamieji susivienijo į konfederaciją ir pradėjo karą. 1700 m. Sapiegos lemiamame mūšyje ties Valkiniškais buvo sumušti. Kariuomenei vadovavęs Mykolas Sapiegė pateko į nelaisvę ir įtūžusių bajorų buvo sukapatot kardais. Sapiegos Lietuvos paskelbtī krašto išdavikais, iš jų atimtos pareigos, o dvarai nusavinti. Žlugus Sapiegų galybei, neatsirado kitos viešpataujančios giminės, kuri pagal tradiciją būtų stojausi ginti ir LDK interesus.

Nuo Piastų iki Saksų

XVII a. I pusėje švedų kilmės Vazų dinastijos viešpatavimas ATR baigėsi nesėkmingai. Šalis buvo įtraukta į alinančius karus su Švedija ir Rūsija, prarasta daug teritorijų ir gyventojų. Nusivylę svetimšliais valdovais didikai į sostą rinko savus didikus, vadinamuosius Piastus (pagal pirmųjų Lénkijos karalių dinastijos pavadinimą). Iš pradžių ATR sostas atiteko karuose su kazokais nusipelniusio didiko sūnui **Mykolui Kaributui Višnioveckui** (žr. 76 p.). Po jo valdė karuose su turkais osmanais pasižymėjęs **Jonas Sobieskis** (žr. 76 p.). Jis vadovo ATR kariuomenei paskutinėje garsioje LDK ginklo pergalėje Chotyno mūšyje 1672 m. O visoje Europoje Joną Sobieskį išgarsinusime Vienos išvadavime nuo osmanų apgulties dėl LDK etmono Paco konfliktų su valdovu kariuomenė nedalyvavo. Jonas Sobieskis laikomas vienu žymiausiu ATR valdovu, o Lietuvos mažai žinomas.

13 Drezdene Augusto II garbei surengtas karnavalas. XVIII a. dailininko paveikslas.

Pačioje XVII a. pab. personalinė unija ATR sujungė su viena iš tuo metu turtinėliausiu ir ekonomiškai labiausiai išsivysčiusiu vokiečių kunigaikštystę Saksonija. Respublikos soste daugiau nei pusei amžiaus įsitvirtino Saksų dinastija. Pirmasis Respublikos valdovu tapo Prancūzijos karalių saulė megždžiojantis **Augustas II** (žr. 76 p.). Dėl didelės fizinės jėgos (galėdavęs perlaužti pasagą) jis pramintas Stipriūju. 1733 m., mirus išlaikumu, nesantuokiniais vaikais ir lėbavimais visoje Europoje garsėjančiam Augustui II, valdovu tapo jo sūnus **Augustas III** (žr. 76 p.). Jis daugiausia laiką leido Drezdeno rūmuose Saksonijoje ir išgarsėjo kaip meno globėjas. Vienas garsiausiu Johano Sebastiano Bacho muzikos kūrinių Mišios h-mol yra sukurtos Augustui III.

Saksų valdymo laikotarpis ilgai laikytas pačiu nelaimingiausiu LDK istorijoje, nes valstybė vėl buvo įtraukta į alinančius ir nesėkmingus karus, o šalies valdymas pasiekė visišką surūtę. Dauguma bajorų džiaugėsi, kad nereikia mokėti jokių mokesčių. Jie galėjo nevaržomi peštis ir puotauti. Įsigalėjo posakis: „Prie Saksų karaliaus tik gerk, valgyk ir atsilaisvink diržą!“ Augusto III valdymas dabar laikomas svarbiu valstybės ir visuomenės reformų brendimo ir Apšvietos idėjų skvarbos pradžios laikotarpiu. Jau tada atsirado valstybės negalia nepatenkintų šviesuolių. Jų veikla užaugino žmones, parengusius didžiasias XVIII a. pab. Abiejų Tautų Respublikos valdymo ir visuomenės gyvenimo reformas.

- Apibūdink elekcinės monarchijos ATR bruozus **3**. Jvardyk teigiamas ir neigiamas puses.
- Paaiškink *liberum veto* teises veikimą ATR. Kokį sunkumą valstybei dėl jos kilo **6**?
- Kokių išvadų apie ATR pavietų seimelių darbą gali padaryti iš **7–9** šaltinių informacijos? Naudokis papildomais informacijos šaltiniuose ir nustatyk, kiek apytiksliai seimelių veikė LDK teritorijoje.
- Dėl ko Saksų valdymo laikotarpis laikytas vienu nelaimingiausiu ATR istorijoje?
- Kokias ATR valdymo ydas kritikuoja **5** ir **14** autorai? Dėl ko bajorai nenorėjo nieko keisti?
- Susiburkite į grupes ir aptarkite V. Sicinskio poelgi. Pateikite šio personažo vertinimo mokslinėje ir grožinėje literatūroje pavyzdžių.

Elėkcinė monarhija – monarchijos valdymo forma, kai valdovo postą užima išrinktas asmuo.

Konfederacija – bajorų sajunga, sukurtą tam tikriems tikslams pasiekti; ATR – seimų rūšis, kuriuose nutarimai priimami balsu dauguma.

Liberum veto (liet. laisvai nesutinku) – Abiejų Tautų Respublikos seimo nario teisė protestuoti prieš bet kokį seimo nutarimą.

Oligarchija – valstybės valdymo forma: valdžia priklauso nedidelei žmonių grupėi, dažniausiai kilmingiesiems ar turtuošiams.

Pavieto seimėlis – pavietų bajorų susirinkimas prieš seimus arba po jų.

Rokošas – ATR teisėtas ginkluotas bajorų maištas prieš karalių.

14 Vilniaus universiteto profesorius apie bajorų laisves. XVII a.

Nesigirkime tuo toliau, kad netvarka laikomės, pagerinkim valdymą ir įveski me teisėgumą, pataisykime iš pagrindų tvirtas ir veiksmingas įstatymais, kurie nebūtų panašūs į nutarimus, bet būtų tikri įstatymai, kurių reikia laikytis, būtų užtikrintas jų veiksmingas vykdymas ir numatytos bausmes.

Turi būti griežtai baudžiami tie, kurie pažeidžia teisėtumą. Turi būti panai-kiinti išsisukinėjimai, dviprasmiškumai, netaktiškumai, atidejimai. Piktadariai turi būti sulamami, nepaisant to, kokia visuomeninė padėtį užimtu.

Lietuvos publicistų valstybės klausimai XVI–XVII a. Vilnius, 1976, p.190–193.

15 ATR valdovo Augusto III Sakso karūna, valdžios obuolys ir skeptras. XVIII a. I pusė.

Skyriaus santrauka

1 Aukso laisvės virsta bajorų savivale

- XVII a. II pusėje Europoje klestint galingoms absoliučiosioms monarchijoms, Abiejų Tautų Respublikos karaliaus valdžia silpnėjo.
- ATR bajorai didžiavosi savo teisėmis ir laisvėmis, kurioms lygiu neturėjo nė vienos Europos valstybės kilmingieji.
- Menka karaliaus valdžia, sutrikusi įstatymų leidyba, bajorų nenoras reformuoti valstybę buvo Abiejų Tautų Respublikos vidinės silpnėjimo priežastys.

4 Ketverių metų seimo reformos

- Naudodamiesi palankia tarptautine padėtimi pokyčiu ATR šalininkai pradėjo valstybės reformas. Jas vykdė Ketverių metų seimas.
- Reikšmingiausias šio seimo laimėjimas – 1791 m. priimta Gegužės 3-iosios konstitucija.
- Apšvietos idėjų paveiktas dokumentas yra pirmoji rašytinė konstitucija Europoje ir antroji pasaulyje.
- Gegužės 3-iosios konstitucijos šalininkų pralaimėjimas kare su Rūsiu ir reformų priešininkais paskatino Rūsių ir Prūsių įvykdyti ATR II padalijimą.

2 Respublikos grėsmingosios kaimynės

- XVIII a. ATR likimas vis labiau priklausė nuo sustiprėjusių kaimynių – Rūsijos ir Áustrijos impérijos bei Prūsijos karalystės – planų.
- Kaimynės émė vis labiau kištis į Respublikos vidaus reikalus, papirkinéjo didikus ir taip lémė valdovo rinkimus ar seimų darbą.
- Šalis gyvavo todėl, kad panašios galios kaimynės nesutarė, kaip ją pasidalinti. Valdovai baiminosi, kad Respublikos žlugimas sustiprins kitą priešininkę.

5 1794 metų Tado Kosciuškos sukilimas

- Dél ATR II padalijimo, nutrauktų valstybės reformų 1794 m. ATR prasidėjo sukilimas prieš Rūsijos priespaudą.
- Sukilélių nesutarimai, pranašesnis ir gausesnis priešas lémė sukilio baigtį.
- Nesékmingas sukilimas tik paspartino grėsmingų kaimynių siekį įvykdyti ATR III padalijimą. Po jo Respublika žlugo.

3 Abiejų Tautų Respublikos I padalijimas

- Siekdamas sustiprinti valstybę paskutinis ATR karalius S. A. Poniatovskis ir jų remiantys Čartoriskiai émési reformų.
- Joms pasipriešino Rūsija ir Prūsija, kurios rémé didikus reformų priešininkus.
- Baro konfederacijos pralaimėjimas paskatino gretimų valstybių valdovus įvykdyti ATR I padalijimą.
- Jis nesulauké to meto Europos valstybių ir šviesuolių pasmerkimo.

6 Apšvietos idėjos LDK švietime, kultūroje ir ūkyje

- XVIII a. pradž. LDK švietimas ir mokslas atsiliko nuo Vakarų Europos šalių švietimo ir mokslo lygio.
- 1773 m. ATR įsteigta Edukacinė komisija sukūrė naują pažangiomis Apšvietos idėjomis grįstą švietimo sistemą.
- XVIII a. II pusėje LDK mene beveik 200 metų vyraujantį baroko stilių pakeitė klasicizmas.
- Kai kurie Apšvietos idėjų veikiами LDK bajorai savo dvaruose panaikino baudžiavą.

7 XVIII a. LDK visuomenė

- XVIII a. LDK kultūriniai kraštovaizdyje ryškėjo kaimo ir miesto erdvų skirtumai.
- Tik XVIII a. vid. Lietuvos gyventojų skaičius pasieké iki karų buvusį lygį.

- Daugiatautės LDK gyventojai bendravo įvairiomis kalbomis, tačiau jų reikšmė ir vartojimo erdvės skyrėsi.
- Nors, XVII a. daugumai didikų protestantų gržus į katalikybę, kontrreformacija LDK pasiekė pergalę, bet šalies gyventojai netrukdomi išpažino daugybę tikėjimų.

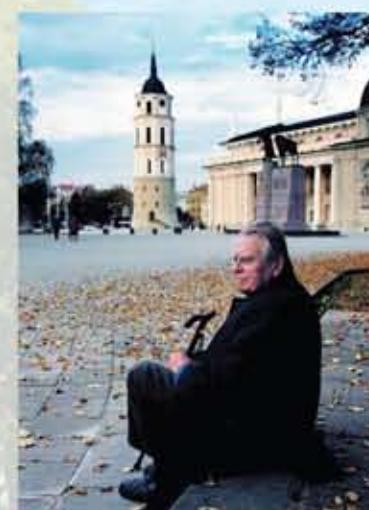
Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės palikimas

1 Dabartinių Europos valstybių teritorijos, priklausiusios LDK

2 Iš LDK paveldėta Lietuvos valstybės istorinė vėliava, 2004 m. jos naudojimas įteisintas Lietuvos Respublikos Seimo priimtu įstatymu.

3 Iš Lietuvos bajorų kiles lenkiškai kalbejės rašytojas Česlovas Milošas buvo istorinės Lietuvos patriotas, vadino save paskutiniu LDK piliečiu. 2002 m. A. Bujako nuotrauka.

A Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė – tarp Europos Vakarų ir Rytų

Apie 500 metų gyvavusi LDK buvo labiausiai į Rytus nutolusi Europos valstybė, kurioje plito lotyniškosios Europos civilizacijos palikimas. Per ją taip pat ėjo vakarinė stačiatikių kultūros plitimo riba. Lietuvos istorijoje nuolat vyko ne tik kultūrų mainai, bet ir kova, į kurios civilizacijos įtaką pateks šalies visuomenė. Jogailos įvykdytas krikštas, bendra valstybė su Lenkija, demokratinės valstybės atkūrimas 1918 ir 1990 m., prisijungimas prie NATO ir Europos Sąjungos organizacijų rodo, kad Lietuva yra Vakarų Europos civilizacijos dalis. O dėl carinės Rusijos, sovietinės okupacijos Lietuva atsiliko nuo kitų Europos šalių.

1. Nurodyk, kurių dabartinių Europos valstybių teritorijos priklauso LDK ①
2. Naudokis internetu ir išsiaiškink, kuo skiriasi Lietuvos valstybės ir Lietuvos istorinė vėliavos (atsiradimo istorija, naudojimas) ②

- 4 Kas yra LDK jvairioms tautoms?
Pagal istoriką A. Bumblauską.

B Kodėl XX a. nepavyko atkurti LDK?

Žlugus LDK, jos atkūrimo idėja puoselėjo lenkiškai kalbantys, bet lietuviams save laikantys Lietuvos bajorai. Napoleono žygiose, 1830–1831 m., 1863–1864 m. sukilimuose dalyvaujantys bajorai siekė atkurti bendrą su Lenkija valstybę.

Nacionalizmo amžiuje keitėsi tautos ir valstybės samprata. Atsirado tautinės valstybės idealas. Lietuvii tautinio atgimimo veikėjai puoselėjo Lietuvos valstybės viziją etninėse lietuvių žemėse, ten, kur škambia lietuvių kalba. Panašiai galvojo ukrainiečiai ir baltarusiai. Deja, atkarta Lenkija nepripažino iš LDK kilusių tautų noro gyvuoti savarankiškai. Kilo brolžudžiški tautų konflikta. Dabar iš sovietinės imperijos išsivadavusios tautos mėgina užmiršti tarpusavio praeities skriaudas, susitaikyti ir bendradarbiauti.

3. Paaiškink, kodėl nepavyko atkurti LDK.
4. Kuo skiriasi ATR priklausiusių valstybių santykiai XX a. pradž. ir dabar ③? Kokios priežastys, tavo manymu, lemė pokyčius?

5 LDK asmenybės skirtinė tautų akys:

A) – Jogaila (1) ir Vytautas Didysis (2) – Lenkijos istorinio filmo „Kryžiuočiai“ personažai; B) – Vytautas Didysis baltarusių dailininko piešinyje; C) – LDK kunigaikščiai Algirdas ir Vytautas Didysis ant „Rusijos tūkstantmečio“ paminklinio varpo Novgorode, Rusijoje; D) – Vytautas Didysis lietuviško „Žvaigždutės“ žurnalo moksleiviams viršelyje.

C Méginiimai savintis LDK palikimą

Kiekviena LDK tauta, užmiršdama, kad LDK buvo daugelio tautų valstybė, troško matyti tik save ir savintis valstybės laimėjimus. Dėl bajorų lenkėjimo lietuvių tautinio atgimimo veikėjai atmetė visą turtingą LDK buvimo ATR laikotarpi, jų laikė valstybės nuosmukio pradžia. Dabar dauguma istorikų mano, kad reikia ieškoti ne skirtumų, o bendrumų, kuo LDK vienijo tautas. Pripažinti, jog skirtinės tautos nevienodai supranta ir pasakoja LDK istoriją.

5. Dėl ko, tavo manymu, skirtinės tautos nevienodai supranta LDK istoriją ④?
6. Pateik skirtinės požiūrių į tą patį LDK istorijos reiškinį pavyzdžių.

6 Radziwiłł rūmai Olykoje, dab. Ukraina.

7 Iš dabartinių Baltarusijos teritorijos kilusio pasaulinio garsio moderniojo meno dailininko litvako Marko Šagalo paveikslas su tipišku buvusios LDK kraštovalaidžiu. XX a. I pusė.

D Užmirštas LDK palikimas: Baltarusija ir Ukraina

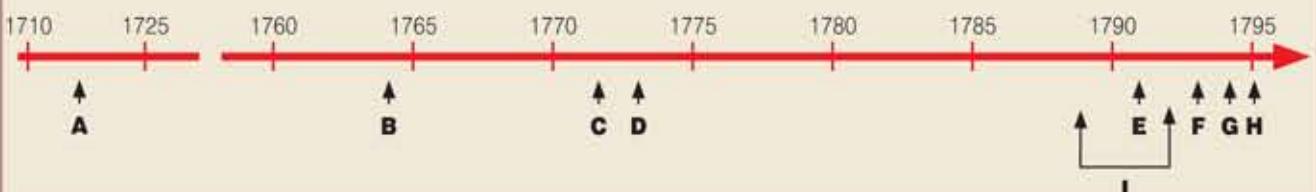
Šandien senosios Lietuvos pėdsakų galima aptikti visoje Europoje – nuo Romos iki Stokholmo, o ką jau kalbėti apie kaimynės Baltarusiją ir Ukrainą. Jose carinės Rusijos ir sovietmečio laikotarpiais priklausymas LDK buvo nutylimas. Valdžia norejo matyti „brolišķu“ Rusijai ukrainiečių ir baltarusių tautų istorijas. Priklausomybė LDK suvaidino svarbų vaidmenį formuojantis moderniosioms baltarusių ir ukrainiečių tautoms. Dabar Ukrainoje priklausomybės LDK laikotarpis vadintamas lietuviška epocha. Jis vertinamas kaip geriausio imperialisto Ukrainos istorijos. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės palikimas yra bendras ir neįkainojamas Lietuvos, Lenkijos, Baltarusijos ir Ukrainos valstybių kultūros turtas.

8. Pagal pavyzdžius iš istorijos irodyk mokslininkų teiginį, kad LDK yra modernių tautų lopšys.
9. Internete rask informacijos apie LDK paveldo objektus Baltarusijoje ir Ukrainoje. Pateik juos klasei.

Ar išmokai?

A Kuri raidė laiko juosteje atitinka?

- Stanislovas Augustas išrenkamas ATR karaliumi.
- Priimama Gegužės 3-iosios konstitucija.
- ATR I padalijimas.
- T. Kościuškos sukilimas.

B Paaiškink savokas:

oligarchija	ekonomija	<i>liberum veto</i>	klasicizmas
pavieto seimelis	Edukacinė komisija	patriotas	konfederacija
sentikiai	suverenitetas	elekcinė monarchija	unitai

C Atsakyk į klausimus:

- Kokios buvo ATR silpnėjimo vidinės ir išorinės priežastys?
- Kas buvo išrinktas paskutiniu ATR karaliumi?
- Kokių reformų įvykdė Ketverių metų seimas?
- Prieš ką kovojo 1794 m. sukilėliai?
- Kuo baigėsi ATR III padalijimas?
- Kuriems tikslams buvo įkurta Edukacinė komisija?
- Kokius žinai garsiausius klasicizmo stiliaus LDK kūrėjus ir jų kūrinius?
- Kokiomis kalbomis kalbėjo ir kokias religijas išpažino XVIII a. LDK gyventojai?

D Išnagrinėk iliustraciją:

- ATR padalijimas. XVIII a. pab. dailininko graviūra.
- Kurios valstybės įvykdė ATR I, II ir III padalijimus? Po kokių įvykių kiekvienas iš jų buvo įvykdytas?
  - Kurie valdovai (A, B, C, D) vaizduojami?
  - Kuriai valstybei po ATR III padalijimo priklausė didžioji dabartinės Lietuvos dalis?

E Atpažink ir paaiškink, kas vaizduojama paveikslėliuose:

G Išnagrinėk rašytinį šaltinį:

Stojančių į Targovicos konfederaciją priesaika. 1792 m.

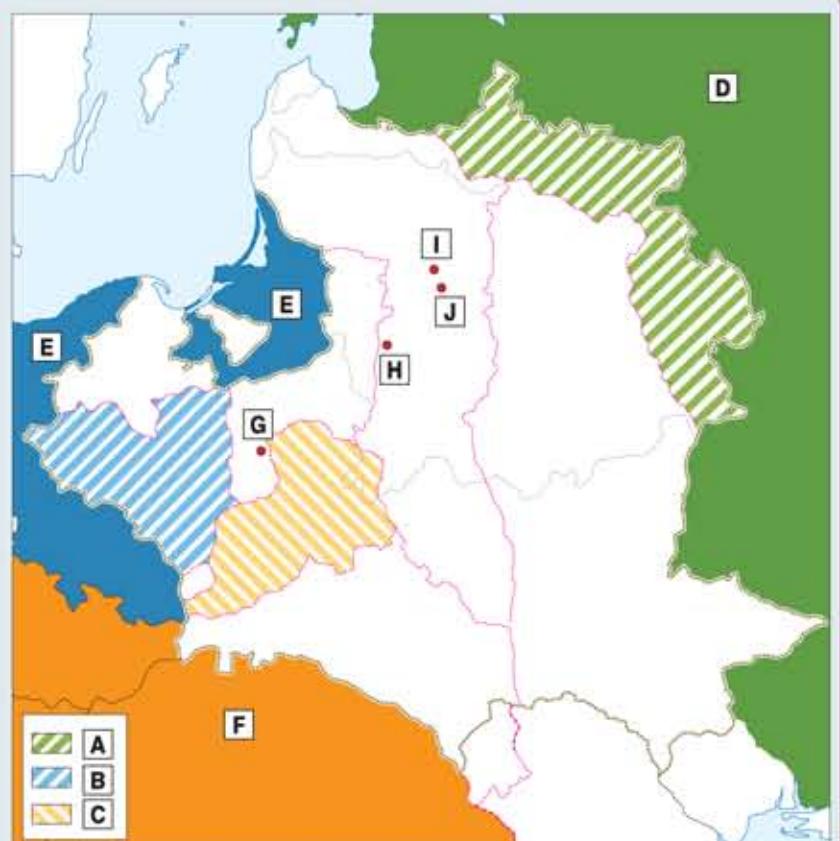
Prisiekui, jog Gegužės 3-iosios konstituciją, kuri yra Respublikos kapas, visomis jégomis naikinsiu, sosto paveldimumo ir monarchijos visomis jégomis neleisiu; karalių valdžios išsiplėtimo neleisiu; tuos, kurie prieš bajorų laisves, už sosto paveldimuma, karalių valdžios praplėtimą intriguos, kalbins arba veiks, konfederacijai ir viešumai išduosiu; neleisiu atplėsti né mažiausios krašto dalies. Ginsiū Šventą Romos katalikų tikėjimą, bajorų laisvę ir lygybę giniu; su Gegužės 3-iosios konstitucijos šalininkais neturėsiu jokių ryšių, gresiančių Respublikos arba tėviškės laisvėms; konfederacijos neišsižadésiu, bet tolei joje būsiu, kol sosto paveldėjimas ir Gegužės 3-iosios konstitucija bus panaikinta, kol Respublikos laisvia valdžia sugrįs, kol konfederacija bus paleista.

A. Bumbauskas; Seniosios Lietuvos istorija, Vilnius, R. Paknio leidykla, 2005, p. 417.

- Ivardyk Targovicos konfederatų keliamus tikslus.
- Prieš ką konfederatai kovojo?
- Kuri valstybė rėmė Targovicos konfederaciją?
- Kurių iš šaltinyje išvardytų tikslų Targovicos konfederatams nepavyko pasiekti?

F Kuri raidė žemėlapyje atitinka šiuos objektus:

- Vilnius.
- Varšuva.
- LDK žemės, užgrobtos per I padalijimą.
- Lenkijos žemės, užgrobtos Prūsijos per II padalijimą.
- LDK ir Lenkijos žemės, užgrobtos Austrijos per III padalijimą.
- Rusijos imperija.
- Prūsijos karalystė.
- Austrijos imperija.
- Gardinas.
- Paulava.

Žiūrime istorinių filmų

Kino menas tapo veiksmingu ginklu, papildžiusiu istorikų tyrimų arsenalą. Tačiau, kaip ir bet kuris informacijos šaltinis, jis turi būti vertinamas atsargai bei objektyviai. Vien tik filmo, nesvarbu kokio žanro, negalima vertinti kaip vienintelio objektyvaus informacijos šaltinio. Jis gali būti specialiai surežisotas, naudojamas propagandos tikslams, suklastotas, atspindėti tik autorui ar užsakovui naudingą nuomonę. Tai ypač aktualu mūsų dienomis, kai žiniasklaidos priemonėse, net pramogų pasaulyje verda tikrų tikriausias informacinis karas. Todėl, norint įvertinti filmo patikimumą, reikia surinkti kuo daugiau informacijos apie jį iš kuo įvairesnių šaltinių, išnagrinėti laikotarpi ir vaizduojamų veikėjų biografijas, įvykių aplinkybes. Tik tada būsime tikri dėl vaizdinės informacijos tinkamumo.

Darbo veiksmai

Pirmas: bendra informacija apie filmą.

Koks filmo žanras – dokumentika ar vaidybinius? Kada sukurtas? Kas filmo autorius? Ką galima papildomai sužinoti apie šio asmens biografiją, pažiūras? Kokioje šalyje sukurtas? Ar filmas kurtas vaizduojamų įvykių laikotarpiu? Kokių išvadų gali padaryti pagal surinktą informaciją?

Antras: filmo turinys.

Kaip vadinas filmas? Ar pavadinimas formuoja kokią nors išvadą? Kokia pagrindinė filmo siužetinė linija?

Ar galima teigti, jog filmuota kieno nors pavedimu, konkrečia dingstimi? Ar filme atispindi kritiškas vaizduojamų įvykių vertinimas ar pateikiama tik viena nuomonė?

Kokių panašios tematikos filmų yra? Kaip jie atspindi vaizduojamus įvykius?

Ką apie vaizduojamus įvykius teigia kitų sričių istorijos šaltiniai? Ar informacija sutampa? Kokios papildomas informacijos reikia tolesniams nagrinėjimui?

Kurie filmo momentai įsimintiniausi, tiktu ištraukoms per istorijos pamokas? Kodėl?

Trečias: išvados.

Ar filmo turinys sutampa su išsamesnio nagrinėjimo rezultatais?

Kokią apibendrinamąją išvadą gali padaryti?
I kokių klausimus lieka neatsakyta?

Filmas	Anotacija
Herkus Mantas (rež. Marijonas Giedrys), 1972 m.	Filmas apie prūsų tautos didvyrį Herkų Mantą ir tragiską prūsų tautos likimą kovoje su Kryžiuočių ordinu.
Skrydis per Atlantą (rež. Raimondas Vabalas), 1983 m.	Skirlama legendinių lakūnų Stepono Dariaus ir Stasio Girėno atminimui.
Vaikai iš „Amerikos“ viešbučio (rež. Raimundas Banionis), 1990 m.	Filmas apie hipilių judejimo kartą, apie laikotarpi, kai susidegino Romas Kalanta, KGB siutėjimą Lietuvoje, jaunimo gyvenimo varžymą.
Vienui vieni (rež. Jonas Vatkus), 2004 m.	Lietuvos partizaninis karas 1944–1953 m., laisvės kovotojų pasipriešinimas sovietinei okupacijai.
Dievų miškas (rež. Algimantas Puipa), 2005 m.	Filmas sukurtas remiantis rašytojo Balio Sruogos to paties pavadinimo autografiniu romanu. Tragikomiška Štuthofo koncentracijos stovyklos kalnilio gyvenimo istorija.
Saulės mūšis (rež. Saulius Bartkus), 2006 m.	Filmas pasakoja apie kalavijuočių sutriuškinimą Saulės mūšyje, šios pergalės svarbą Lietuvos istorijai.
Vilniaus getas (rež. Audrius Južėnas), 2006 m.	Gyvenimas Vilniaus gete nacistų okupacijos metais. Tragiški geto gyventojų likimai.
Mergina ir tankai (rež. Izabelė Bliochl, André Mejeris), 2008 m.	Filmė pasakoja apie kruvinuosius sausio įvykius remiantis Laisvės gynėjosi, tragiskai žuvusios sausio 13-osios naktį, Loretos Asanavičiūtės istorija.
Radvilos – auksiniai Lietuvos kunigaikščiai (rež. Rimas Brūzas), 2009 m.	Filmas apie 2004–2007 m. atliktą tiriamąjį darbą – Radvilių giminės astrovų palaikų suradimą ir identifikavimą. Apžvelgiamas šios giminės indėlis į LDK istoriją.
1009 (rež. Emilia Šimkus), 2009 m.	Trumpametražis filmas, pasakojantis apie Šv. Brunono misiją ir jos baigtį. Skirlama: Lietuvos vardo tūkstantmečiul paminietai.
Knygnešys (rež. Jonas Trukanas), 2011 m.	Trumpametražis filmas, pasakojantis apie XIX a. II pusės Lietuvą, spaudos draudimą ir knygneštystę.
Ledo vaikai (rež. Justinas Lingys), 2011 m.	Filme atskleidžiamos sovietų iš Baltijos šalių ištremtų ar tremtyje gimusų vaikų gyvenimo istorijos ir likimai.
Kaip mes žaidėme revoliuciją (rež. Gedrė Žickytė), 2012 m.	Per roko grupės „Antis“ istoriją atskleidžiamas pirmųjų „roko maršų“ laikotarpis, atspindinėta tautinio atgimimo dydžia, atvedusi į Sajūdžio laikotarpi.
Nematomas frontas (rež. Jonas Ohmanas, Vincentas Sruoginis, Markas Johnstonas), 2014 m.	Legendinio partizano Juozo Lukšos ir jo mylimosios Nijolės Bražėnaitės meilės istorija trašikų Lietuvos partizaninio karo įvykių fone.

• Išvairiems Lietuvos istorijos laikotarpiams skirti istorinių filmų

1. Vadovaukis darbo veiksmais ir išnagrinėk pasirinktą filmą.
2. Pasirink filmą ar jo ištrauką, kur atispindėtų suklastotą ar propagandiniai elementai. Remkis papildomais šaltiniais ir įrodyk, kad tai suklastota ar propagandinė informacija.